

Examining the Legal Consequences of the Use of Virtual Space on Lifestyle

Mostafa Amiri^{1*}, Mohammad Shahab Jalilvand²

1. PhD Student, Department of Law, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Law, Imam Baqir University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 19-38

Article history:

Received: 17 Sep 2023

Edition: 27 Oct 2023

Accepted: 19 Des 2023

Published online: 6 Apr 2024

Keywords:

Legal consequences, lifestyle, mental health of society, virtual space.

Corresponding Author:

Mostafa Amiri

Address:

Iran, Tehran, Islamic Azad University, Science and Research Unit, Department of Law.

Orchid Code:

Tel:

Email:

mostafaamiri09@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aims: Cyber or virtual space is the real electronic environment where human communication takes place live and directly in a fast way, beyond geographical boundaries and with its own tools. By creating dependencies among people, this space can affect their interactions, speech, behavior, character, and coordinated or stimulated movements. According to what has been said, the purpose of this article is to investigate the legal consequences of the destruction of the society's lifestyle due to the use of virtual space during the fall protests of 1401, and it answers the question of how virtual space affects the life of society.

Materials and Methods: This article is descriptive-analytical. The materials and data are qualitative, and in collecting the materials and data, the fish collection method was used.

Ethical Considerations: In this article, the originality of the texts, honesty and trustworthiness are respected.

Findings: The impact of the Internet and virtual space on people's lives in society can be divided into several categories; including social aspects, lifestyle, values, mental health, isolationism, globalization and cultural growth and other things. Also, virtual space and the Internet have legal consequences, including computer crimes, which are classified into different types of crimes with different penalties.

Conclusion: The legal issues and challenges related to the unrest can be classified in terms of "function (works and goals)" in three categories as follows: legal issues related to the field of restoration and compensation 2- legal issues related to the field of prevention 3- issues Law governing the field of opportunists.

Cite this article as:

Amiri M, Jalilvand M SH. Examining the Legal Consequences of the Use of Virtual Space on Lifestyle. *Economic Jurisprudence Studies*. 2024.

بررسی تبعات حقوقی تأثیر استفاده از فضای مجازی بر سبک زندگی

مصطفی امیری^{۱*}، محمدشهاب جلیوند^۲

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه حقوق، دانشگاه امام باقر علیه السلام، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: فضای سایبر یا مجازی محیط الکترونیک واقعی است که ارتباطات انسانی به شیوه‌ای سریع، فراتر از مرزهای جغرافیایی و با ابزار خاص خود در آن زنده و مستقیم روی می‌دهد. این فضا با ایجاد وابستگی‌هایی در میان افراد می‌تواند بر نحوه تعاملات آن‌ها، گفتار، رفتار، منش و نیز ایجاد حرکت‌های هماهنگ شده یا تحریک شده تأثیر بگذارد. با توجه به آنچه گفته شد هدف مقاله حاضر بررسی تبعات حقوقی تخریب سبک زندگی جامعه بر اثر استفاده از فضای مجازی در دوره اعتراضات پائیز ۱۴۰۱ است و به این سؤال پاسخ می‌دهد که فضای مجازی چگونه بر زیست جامعه تأثیر می‌گذارد.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی-تحلیلی است. مواد و داده‌ها کیفی است و در گردآوری مطالب و داده‌ها از روش فیش‌برداری استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: تأثیر اینترنت و فضای مجازی بر زندگی افراد در جامعه را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد؛ از جمله جنبه‌های اجتماعی، سبک زندگی، ارزش‌ها، سلامت روان، انزوای طلبی، جهانی شدن و رشد فرهنگی و دیگر موارد دانست. هم‌چنین فضای مجازی و اینترنت دارای تبعات حقوقی از جمله جرائم رایانه‌ای با طبقه‌بندی و دسته‌بندی به انواع مختلف جرائم با مجازات‌های متفاوت است.

نتیجه: مسائل و چالش‌های حقوقی مرتبط با ناآرامی‌ها را می‌توان از نظر «کارکرد (آثار و اهداف) در سه دسته به شرح زیر طبقه‌بندی کرد: مسائل حقوقی ناظر به حوزه ترمیم و جبران ۲- مسائل حقوقی ناظر به حوزه پیش‌گیری ۳- مسائل حقوقی ناظر بر حوزه فرصت‌سازها.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۳۸-۱۹

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۶

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۰۸/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۲۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۱/۱۸

واژگان کلیدی:

تبعات حقوقی، سبک زندگی، سلامت روانی جامعه، فضای مجازی.

نویسنده مسئول:

مصطفی امیری

آدرس پستی:

ایران، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه حقوق.

کد ارکید:

تلفن:

پست الکترونیک:

mostafaamiri09@gmail.com

۱. مقدمه

به مجموعه‌هایی از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق رایانه و مسائل مخابراتی، بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی، فضای مجازی گفته گفته می‌شود (هاتف، ۱۳۸۸، ۶۷). فضای سایبری، استعاره‌ای برای تشریح سرزمین غیر فیزیکی، متشکل از دستگاه‌های رایانه‌ای و زیرساخت‌های ارتباطی است. در این فضا نمی‌توان بویید و یا شنید (توسط حواس رایج)؛ ولی این گستره، عناصر خاص خود (فایل‌ها، پیغام‌های الکترونیکی، عکس‌ها) را دارد. برخلاف فضای حقیقی، سیر در این سرزمین بدون هیچ‌گونه حرکت فیزیکی و تنها با حرکت موشواره یا فشردن کلیدی در صفحه‌کلید مقدور است (غرووری و دیگران، ۱۳۹۰، ۷۶).

به‌طور کلی، وقتی از فضای مجازی صحبت به میان می‌آید مردم اغلب به رایانه فکر می‌کنند که به اینترنت متصل است. درحالی‌که این فقط بخش کوچکی از فضای مجازی است. از نگاه دیوید بل (۲۰۰۱) فضای مجازی صرفاً مجموعه‌ای از سخت‌افزارها نیست؛ بلکه مجموعه‌ای از تعاریف نمادین است که شبکه‌ای از عقاید و باورها را در قالب دادوستد، ردوبدل می‌کند. فضای مجازی، نخستین بار به‌وسیله ویلیان کیبسون در رمان نورمانس ابداع شد (هولمز، ۲۰۰۵). فلیشی (۲۰۰۲) نشان می‌دهد که ظهور فضای مجازی درست پس از پایان جنگ جهانی دوم و راه افتادن موج فناوری‌های جدید رایانه‌ای در فرم اولیه آن روی داد. برخی نویسندگان ارتباطات رایانه‌ای را بسیار متفاوت از دیگر ارتباطات -ها می‌دانند و بر این باور هستند که این‌گونه ارتباطات باید با نوعی روش‌شناسی متفاوت از دیگر روش‌ها

مورد بررسی قرار بگیرند. فضای سایبر، مجموعه‌هایی از ارتباط‌های درونی انسان‌ها از طریق رایانه و وسایل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی هستند. یک سیستم آنلاین، نمونه‌ای از فضای سایبر است که کاربران آن می‌توانند به‌واسطه ایمیل با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. فضای مجازی، مکان‌هایی مجازی هستند که در آن افراد با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند و این ارتباط توسط فناوری‌های اینترنتی ممکن می‌شود. فضای سایبر یا فضای مجازی، محیطی الکترونیکی است که ارتباطات انسانی به‌طور سریع، فراتر از مرزهای جغرافیایی و با ابزار خاص خود در آن به‌طور زنده و مستقیم روی می‌دهد. در مقوله سلامت روان، که از دیگر مفاهیم پژوهش حاضر است، باید گفت قابلیت ارتباط موزون و هماهنگ با دیگران، تغییر و اصلاح محیط فردی و اجتماعی و حل تضادها و تمایلات شخصی به‌طور منطقی، عادلانه و مناسب همان سلامت روان است. بهداشت روان یکی از قدیمی‌ترین موضوعات است که امروزه نیز با گسترش اینترنت و استفاده مفرط از آن در خانه، محل کار و دیگر مکان‌ها و زمان‌ها، معضلی به نام عادت استفاده از اینترنت باعث شده است که به‌تبع آن جرائم زیادی در هر حیطه ایجاد شود که سلامت روان جامعه را نیز در خطر قرار داده است. به‌دلیل اینکه استفاده مفرط از فضای سایبر، وابستگی‌های هرزه‌نگاری، قمار آنلاین، جرائم اینترنتی می‌شود و همه این عوامل سلامت روان جامعه را در معرض خطر قرار می‌دهد. باید این پرسش را کرد که آیا به‌لحاظ حقوقی، فضای مجازی، یک مکان است یا وسیله‌ای ارتباطی؟ پاسخ به این پرسش تا حدی بر پاسخ فرضیه‌های پژوهش

مخمی شهرستانی و احتشامی (۱۴۰۱) پژوهشی با عنوان «تحلیل امنیتی-اجتماعی ناآرامی‌های پاییز ۱۴۰۱» انجام داده‌اند و تحلیل‌های این تحقیق نشان می‌دهد، ناآرامی‌های جدید با استفاده از ارتباطات اینترنتی به دنبال تئوری پردازی محافل فکری برای به دست گرفتن افکار عمومی جوانان، زنان و اقلیت‌های مذهبی و قومی و القای تفکر سانسور شدید در ایران بوده است که مقابله با آن مستلزم دست‌یابی به استقلال فکری، مطالبه‌گری و مبارزه با جهل به‌ویژه جهل رسانه‌ای است. از طرفی، اطلاع‌رسانی به مردم با روایتگری صحیح برای پیش‌گیری از روایت‌سازی‌های معاندان و مخالفان باید در صدر اقدامات قرار گیرد. پژوهش حاضر که تبعات استفاده از فضای مجازی بر جامعه را بررسی می‌کند، به دنبال پاسخ به این پرسش است که فضای مجازی چه تأثیری بر زیست جامعه انسانی و سلامت روان و سبک زندگی او دارد؟ و آیا این فضا می‌تواند عامل ایجاد تشنج در اجتماعات باشد؟ فرضیه اولیه پژوهش نیز بدین صورت قابل طرح است که فضای مجازی افزون بر منافع آن، تأثیرات منفی بر سبک زندگی و سلامت روان دارد که هم‌زمان در ایجاد آشفتگی، بی‌نظمی و دروغ‌پردازی و جعل خبر تأثیر دارد و در نتیجه اثرات مخرب این عوامل بر روان انسان نیز اثرگذار است. طی جست‌وجوهای کتاب‌خانه‌ای و اینترنتی، کتاب یا مقاله یا رساله‌ای که در موضوع انجام شده باشد یافت نشد. نوآوری پژوهش در ایجاد ارتباط بین تأثیر فضای مجازی بر سلامت روان و سبک زندگی با در نظر گرفتن اتفاقات پائیز ۱۴۰۲ است.

حاضر نیز اثرگذار است. زیرا با فرض ابزاری بودن اینترنت، دلیلی برای ایجاد چالش در قواعد حقوقی نیست؛ ولی چنانچه یک مکان محسوب شود، به نظم حقوقی جداگانه‌ای نیاز هست. آنچه اینترنت را از دیگر پدیده‌ها متمایز می‌کند جهانی بودن آن است. تصور عموم از اینترنت یک دنیای بدون مرز است؛ ولی در واقعیت اینترنت بین نظام‌های حقوقی متعددی تقسیم شده است. برای تشریح و توضیح مسائل مرتبط با صلاحیت در فضای مجازی، شناسایی ساختار اینترنت ضرورت دارد. اینترنت به یک شبکه رایانه‌ای کاربران آن محدود نمی‌شود. فضای اینترنت، چون نمی‌توان تعامل‌های آن را رهگیری و پیش‌بینی کرد، فضای مجازی نامیده می‌شود. در نتیجه می‌توان گفت که فقط یک فضای مجازی وجود دارد که شهروندان شبکه‌ای در این دهکده جهانی مجازی، با یکدیگر تعامل دارند. در ارتباط با موضوع حاضر، برخی پژوهش‌های مشابه انجام شده است که در ادامه نام برده می‌شود. نوآوری پژوهش حاضر در پیوند بررسی اثرات فضای مجازی بر سبک زندگی و در نتیجه پیوند تأثیر حقوقی جرائم فضای مجازی با اعتراضات سال ۱۴۰۱ است. کاظمی اصل و باوش (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تأثیرات، چالش‌ها و فرصت‌های ناشی از فضای اینترنت» به این نتیجه رسیده‌اند که ابعاد مثبت اینترنت اطلاع‌رسانی به سریع‌ترین، گسترده‌ترین و کاراترین شکل و صرفه‌جویی در وقت و هزینه، از طریق تجارت اینترنتی و همچنین ابعاد منفی اینترنت استفاده تفریحی و غیر علمی از آن، امکان دسترسی به قبیح‌ترین برنامه‌ها و از بین رفتن دنیای کودکی است.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر توصیفی-تحلیلی است. مواد و داده‌ها کیفی است و در گردآوری مطالب و داده‌ها از روش فیش‌برداری استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

تأثیر اینترنت و فضای مجازی بر زندگی افراد در جامعه را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد؛ از جمله جنبه‌های اجتماعی، سبک زندگی، ارزش‌ها، سلامت روان، انزوای اجتماعی، جهانی شدن و رشد فرهنگی و دیگر موارد دانست. هم‌چنین فضای مجازی و اینترنت دارای تبعاتی حقوقی از جمله جرائم رایانه‌ای با طبقه‌بندی و دسته‌بندی به انواع مختلف جرم با مجازات‌های متفاوت است.

۵. بحث

در این قسمت، مفاهیم و یافته‌های پژوهش مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۱. تعریف مفاهیم

۵-۱-۱. فضای مجازی

به‌طور معمول فضای مجازی را یک مکان فاقد مقررات می‌دانند و فکر می‌کنند در فضای مجازی، هر چیزی آزاد است، آزاد نه به معنای مجازی بودن، بلکه به معنای فاقد محدودیت نظیر بازار آزاد، تجار آزاد، اراده آزاد، انتخابات آزاد. از این‌رو، تصور می‌شود که

عدم امکان کنترل اینترنت، ویژگی ذاتی دنیای بر خط است (حسن‌بیگی و دیگران، ۱۳۸۴، ۱۸۴). بیانیه استقلال فضای سایبر بر این نظریه تأکید داشت؛ اما امروزه این نظریه کاربرد ندارد. زیرا این طرز تفکر، می‌تواند نظام سیاسی و اجتماعی جدید را به چالش بکشد و در نتیجه، آن نظم اجتماعی را از بین ببرد. آنچه برای بقای جوامع نیاز است از این‌رو می‌توان گفت، اولین ویژگی ذاتی مورد ادعای این پدیده (آزادی از مقررات) منسوخ شده است؛ ولی ویژگی دیگر آن یعنی جهانی بودن، به قوت خود باقی است، از این‌رو، فضای مجازی، فضایی فراملی است. جنبش حقوق الکترونیکی نیز بر اساس این فرضیه ایجاد شده است. پس فضای مجازی صرفاً یک وسیله نیست و لازم است نظام حقوقی خاصی در این فضا حاکم باشد (باقری و نوشادی، ۱۳۹۰، ۳۰).

۵-۱-۲. ناآرامی اجتماعی

منظور از ناآرامی عبارت است از ابزار نارضایتی گروه-هایی از مردم که باعث برهم خوردن نظم جامعه و وقوع جرائم و تخلف‌ها می‌شود (عسگری، ۱۳۹۹، ۲۸۴). مختل کردن رفت و آمد مردم، بستن خیابان‌ها، حمله پراکنده و کم‌شدت به عوامل انتظامی و شهروندان، وارد آوردن آسیب خسارت به اموال عمومی و خصوصی، دادن شعارهای خلاف اصول و مبانی جامعه و امور از این قبیل که به‌طور آگاهانه یا ناآگاهانه صورت می‌گیرد و با قواعد و قوانین جاری کشور در تعارض است، از مصادیق ناآرامی به‌شمار می‌آید (الیاسی، ۱۳۸۲، ۹۲).

۵-۱-۳. اعتشاش

اقدامی است همراه با خشونت که از سوی افراد در مقابله با نظام حاکم بر هر مجموعه‌ای اتفاق می‌افتد و همواره بی‌نظمی و ناامنی را با خود به همراه دارد. یا به عبارتی اقدام شدید و عملی دو نفر یا بیشتر به منظور به هم زدن آرامش عمومی در جامعه که مخالف قوانین جاری کشور باشد به طوری که موجب اختلال در نظم و تخریب و خسارت به اموال دولتی و عمومی شود و واحدهای انتظامی مثل پاسگاه‌ها و کلانتری‌ها قادر به کنترل اوضاع نگردند و حضور یگان ویژه در آن صحنه ضروری تشخیص داده شود (همان).

۵-۱-۴. اعتراض

ابزار مخالف به صورت نوشتاری یا علمی یا گفتاری در مقابل رویدادهای سیاسی یا اجتماعی است که ممکن است به صورت فردی باشد یا گروهی (یاوری بافقی، ۱۳۹۳، ۴۳).

۵-۲. ویژگی‌های فضای مجازی

در ادامه ویژگی‌های فضای مجازی شرح داده می‌شود.

۵-۲-۱. جهانی بودن

از جمله ویژگی‌های فضای مجازی که آن را از دیگر رسانه‌ها متمایز می‌کند جهانی بودن است. هر فردی می‌تواند در گوشه‌ای از جهان می‌تواند به آسانی، جدیدترین داده‌ها و به روزترین آن‌ها را به دست آورد. تا کنون مرزهای جغرافیایی نتوانسته‌اند از گسترش روزافزون فضای سایبر پیش‌گیری کنند. بنابراین هر نوع فیلترینگ و ایجاد مرز در برابر آن کاری بیهوده می‌نماید (قراچوللو، ۱۳۹۰، ۷۴).

۵-۲-۲. جذابیت و تنوع

اغلب رسانه‌ها همواره از از فیلم‌ها، عکس‌ها، متون و دیگر هنرها برای جذاب کردن خود بهره می‌برند. این ابزارها معمولاً در فضای سایبر در دسترس هستند؛ به خصوص زمانی که نظارت و فیلتری نمی‌تواند در محدود کردن آن‌ها نقشی داشته باشد. از ویژگی‌های مهمی که در تنوع و جذابیت سایبر تأثیر زیادی دارد مشتری-محوری بودن است. هم‌چنین با توجه به اینکه امکان نظرسنجی، ارزیابی یا ارزش‌گذاری در این فضا بسیار آسان‌تر و روزآمدتر است، به داده‌پردازان، فروشندگان و عرضه‌کنندگان محصولات اینترنتی این امکان و فضا را می‌هد تا از خواسته‌های به‌روز و متنوع مشتریان و مخاطبان خود آگاه شوند (سلیمانی‌پور، ۱۳۸۹، ۱۵).

۵-۲-۳. آزادی اطلاعات

امروزه معنی واقعی عبارت آزادی اطلاعات در فضای سایبر محقق شده است. بنابراین هر گونه داده یا اطلاعات فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، بدون ایجاد محدودیت بر دیگر رسانه‌ها یا ایجاد اختلال در برنامه‌های ارائه‌شده توسط آن‌ها در این فضای سایبر در دسترس و قابل دست‌یابی است. این اطلاعات به سهولت دریافت می‌شود و نیاز به صرف زمان طولانی یا مراجعه به مکانی خاص نیست. آزادی ارتباط نیز از دیگر ویژگی‌های فضای سایبر یا اینترنتی است که دیگر رسانه‌ها یا وسایل ارتباط جمعی نه تا این حد و نه به این‌گونه قابل دست‌یابی نیست (رحیمی و دیگران، ۱۳۹۱، ۹).

۵-۳. تبعات حقوقی فضای مجازی بر جامعه

قابل تقسیم‌بندی خواهد بود که در ادامه به اختصار بیان می‌شوند.

۱- دسته‌ای که در آن رایانه خود صرفاً موضوع جرم است: در این دسته از جرائم و تجهیزات رایانه‌ای، موضوع جرائم سنتی مانند سرقت، تخریب تجهیزات و مواردی از این قبیل هستند.

۲- دسته‌ای از جرائم که در آن‌ها رایانه خود واسطه جرم است: در این تعریف، رایانه به‌عنوان واسطه و ابزار ارتکاب جرم است و از آن برای جعل مدرک، جعل اسکناس یا مواردی دیگر شبیه این‌ها بهره می‌گیرند.

۳- جرائم که به‌طور محض رایانه‌ای هستند: این جرائم شامل مواردی است مثل هک کردن یا ویروسی کردن که فقط در فضای سایبر یا مجازی روی می‌دهد (باقری و دیگران، ۱۳۹۰، ۸۵).

در رابطه با همین موضوع، در کنگره دهم سازمان ملل متحد درباره پیش‌گیری از جرم و اعمال مجرمان، جرم رایانه‌ای با دو نوع تعریف دسته‌بندی شدند که عبارت‌اند از:

۱- جرم اینترنتی در مفهوم جزئی یا جرم رایانه‌ای: این جرم در معنای هر گونه رفتار مستقیم غیر قانونی است که توسط مجموعه عملیات الکترونیکی انجام می‌شود که امنیت دستگاه‌های رایانه‌ای و داده‌های پردازش‌شده به‌وسیله آن‌ها را هدف‌گذاری می‌کند.

۲- جرم رایانه‌ای در مفهوم کلی یا جرم مرتبط با رایانه: این نوع جرم، شامل هر نوع رفتار غیر قانونی است که به‌واسطه یا در ارتباط با یک سامانه یا شبکه رایانه‌ای ارتکاب می‌یابد و موجب مالکیت ارائه یا

فضای مجازی به‌دلیل داشتن خصایص نامحدود در ارائه اطلاعات و نیز گستردگی بی‌مرز و حدود، به‌تبع دارای تبعاتی است که بر جامعه و کاربران اینترنت تأثیر عمومی و خصوصی می‌گذارد. از جمله این تبعات می‌توان تبعات حقوقی فضای مجازی بر جامعه را نام برد که در زیر بیان می‌شوند.

۵-۳-۱. جرائم رایانه‌ای

از موارد حقوقی در گستره فضای سایبر، جرائم اینترنتی است که از آن به جرائم شبکه‌ای نیز نام برده می‌شود. این جرائم شامل مواردی هستند که در ارتباط با شبکه جهانی اینترنت و نه صرفاً خود رایانه اتفاق می‌افتد. با توجه به مفهوم عامی که تا کنون از جرم‌های رایانه‌ای ارائه شده است، می‌توان جرائم اینترنتی را نوع خاصی از جرم‌های رایانه‌ای محسوب کرد. به‌بیان دیگر رابطه بین جرائم رایانه‌ای و جرائم اینترنتی به‌صورت رابطه عموم و خصوص مطلق است. بدین ترتیب که هر جرم اینترنتی لزوماً جرمی رایانه‌ای تلقی می‌شود؛ اما هر جرم رایانه‌ای الزاماً جرمی اینترنتی به‌شمار نمی‌رود و بین این دو نوع جرم رابطه‌ای کل و جزء برقرار است نه رابطه‌ای دو سویه. به‌دلیل اینکه لازمه دسترسی به اینترنت و ارتکاب جرم در آن استفاده از رایانه است، بنابراین جرم اینترنتی، موضوعی است که پذیرفته و تأیید شده است (اسماعیلی فلاح، ۱۳۹۰، ۳۹).

۵-۳-۲. طبقه‌بندی جرائم

در یک تعریف گسترده، اگر جرائم رایانه‌ای را چنین محسوب کنیم که شامل هر گونه فعل یا ترک فعلی است که یا به‌وسیله رایانه یا با استفاده از دستگاه‌های رایانه‌ای رخ می‌دهد، مطابق این نظر، سه دسته جرم

مورد سوم، هرچن کاربر اینترنت می‌تواند در فضای سایبری گمنام یا مجهول باشد، گمنام بودن او، از دلایلی است که امکان خودافشاگری را در این فضا افزایش می‌دهد. با یک جست‌وجوی ساده در اینترنت متوجه می‌شویم تعداد زیادی از افراد هستند که به دلیل اعتماد به دیگران و افشای اسرار شخصی نه تنها در فضای مجازی، بلکه در زندگی واقعی خود نیز دچار مشکل شده‌اند (محمودی، ۱۳۹۰، ۶). در زمینه بعد خانوادگی این تأثیرات می‌توان به پژوهشی اشاره کرده که بر روی عده‌ای از دانشجویان در زمینه تأثیر اینترنت بر روابط خانوادگی ایشان انجام شد. نتایج این پژوهش نشان داد که میزان استفاده از اینترنت بر متغیرهایی نظیر کاهش فعالیت روزانه، بی‌اعتمادی والدین به فرزندان، کاهش ارتباطات‌های چهره به چهره و چشمی، کناره‌گیری، غزلت و کاهش فعالیت‌های اجتماعی آنان تأثیر زیادی داشته است و بر شدت این متغیرهای مورد سنجش افزوده است (آقابابایی، ۱۳۹۲، ۵۲).

۵-۵. تأثیرات مثبت فضای مجازی بر سبک زندگی

بر طبق آمارها، کشور ایران با حدود ۷۷ میلیون نفر جمعیت در سال ۲۰۱۰، با ۴۳٪ ضریب نفوذ، بیشترین میزان استفاده از اینترنت را در خاورمیانه به خود اختصاص داده است. در زندگی امروز اینترنت و فضای سایبر بخش مهمی از زندگی ایرانیان از جمله کار، تحصیل، سرگرمی و فعالیت‌های اجتماعی را در بر گرفته است (کاظمی اصل، ۱۳۸۹، ۵۸). افزایش و کمیت تحقیقات علمی، نزدیک شدن مردم به هم، برقراری ارتباط صوتی و تصویری با اقتصادی‌ترین روش، صرفه‌جویی در وقت و هزینه و امکان دسترسی

توزیع غیر قانونی داده‌ها از طریق یک سامانه یا شبکه‌ای رایانه‌ای را می‌شود (قراچورلو، ۱۳۹۰، ۷۴).

۵-۴. تأثیرات منفی اینترنت بر سبک زندگی

اینترنت در جایگاه ابزاری رسانه‌ای، تسهیلگر امور اداری، بانکی، برقراری ارتباط‌های آسان و کم‌هزینه و دیگر موارد، توانسته است ابعاد تازه‌ای در سبک زندگی افراد به وجود آورد. این تأثیرات هم‌زمان که باعث شده است بسیاری از مشکلات زندگی انسان‌ها حل شود، با این حال، مشکلات زیادی را نیز به دنبال داشته است. اگرچه تأثیر فناوری اینترنت در این زمینه به‌طور مستقیم و صریح نیست و به نوع استفاده از آن و نیز متغیرهای سن، جنس، تحصیلات و غیره بستگی دارد. از جمله تأثیرهای اینترنت را می‌توان در دو بعد اجتماعی و خانوادگی بررسی کرد. در بعد اجتماعی، سه مقوله ۱. تبدیل اینترنت به یک ارزش؛ ۲. تأثیرات بر هویت و باورهای اجتماعی افراد؛ ۳. افشای اطلاعات شخصی دریافت می‌شود. در اثبات مورد اول باید گفت که فضای مجازی، نوعی احساس نیاز کاذب به وجود می‌آورد. بدین شکل که برای افرادی که مخاطب واقعی این رسانه نباشند، جذب در حواشی آن ایجاد می‌کند و این امر بر شخصیت و ساختار فکری و در نتیجه رفتارها و کنش‌های اجتماعی آنان آسیب می‌زند. در اثبات مورد دوم، می‌توان گفت که اغلب برنامه‌های اجرا شده در فضای اینترنتی به‌خصوص در زمینه‌های فرهنگی اغلب بدون هیچ مطالعه و پژوهشی بر روی مخاطبان و بدون در نظر گرفتن وضعیت علمی و فرهنگی آنان تدارک دیده می‌شود. این برنامه‌ها نه تنها منجر به رشد فرهنگی اعضای خانواده نمی‌شود؛ بلکه خانواده را دچار قبض باورهای اجتماعی می‌کند. درباره اثبات

تقویت کند و هم‌زمان با آن بهره‌وری را بهبود و کسب ارزش بیشتر از منابع کمتر را تحقق بخشد. این امر نیازمند توسعه مناسب فناوری و آموزش کاربردی فناوری است که در کنار استفاده مؤثر از فناوری‌ها و ایجاد ظرفیت‌های جدید برای آموزش و پژوهش انجام می‌شود. بی‌شک با کنار گذاشتن محدودیت‌های زمانی و مکانی و استفاده از تمام قالب‌های سمعی و بصری موجود، اینترنت و ظرفیت‌های موجود در آن می‌تواند نظام یادگیری و آموزشی را متحول کند» (مارشال، ۱۹۶۰، ۹۵).

۵-۵-۳. سلامت روان

مطابق با تعریف سازمان بهداشت جهانی از مقوله سلامت روانی «بهداشت روانی در درون مفهوم کلی بهداشت جای می‌گیرد و بهداشت روانی عبارت است از توانایی کامل برای ایفای نقش‌های اجتماعی، روانی، جسمی و بهداشتی. تعریف گینزبرگ درباره بهداشت روانی چنین است: تسلط بر خود و مهارت در ارتباط با محیط به‌خصوص در سه فضای زندگی، عشق، کار و تفریح؛ استعداد یافتن کار و ادامه آن، داشتن خانواده، ایجاد محیط خانوادگی خرسند؛ فرار از مسائل درگیر با قانون؛ لذت از زندگی و بهره‌وری درست از فرصت‌ها تعریف تعادل و سلامت روان است» (میلانی‌فر، ۱۳۸۲، ۵۶). مطابق با تعاریف مذکور فضای سایبر با ایجاد فرصت‌های کاری، سهولت در برقراری ارتباط و تقویت نیروی خلاقه و یادگیری مهارت‌ها و نیز سهولت در یافتن افراد هم‌فکر و صرفه‌جویی در زمان و دیگر موارد، می‌تواند بر سلامت روان تأثیر مثبت نیز داشته باشد.

به جدیدترین مباحث علمی روز از جمله مزایای استفاده از اینترنت است (هریت مارشال، ۱۹۶۰، ۶۰). در ادامه برخی از تأثیرات مثبت اینترنت و فضای مجازی بیان می‌شوند.

۵-۵-۱. کوچک شدن جهان و رشد فرهنگی

با توجه به تغییرات جهانی که بعد از شکل‌گیری اینترنت به‌وجود آمده است، بسیاری به این نتیجه رسیده‌اند که اینترنت عاملی تأثیرگذار بر بخشی از تغییرات فرهنگی و تکنولوژیک در حوزه‌های مختلف زندگی روزمره است. این برداشت از این ویژگی نشئت می‌گیرد که اینترنت متنوع‌ترین و در دسترس‌ترین گونه رسانه‌ای است. به گفته مارشال ملک‌لوهان، مهم‌ترین تأثیر فناوری اطلاعات تبدیل شدن جهان به یک دهکده جهانی است. بدین معنا که امکان برقراری ارتباط با دیگران و آگاهی از اخبار و رویدادهای جهان و مسائل فرهنگی و اجتماعی نقاط دیگر جهان با سرعت زیاد برای همگان بدون هیچ مرز و محدودیتی فراهم شده است. اینترنت را می‌توان محیطی برشمرد که فضای مناسبی برای تبادل فرهنگی مهیا می‌کند و برای دسترسی کاربران به فرهنگ‌های یکدیگر مسیری مناسب باز می‌کند. می‌توان چنین عنوان کرد که اینترنت خود نوعی خرده‌فرهنگ و یا فرهنگی است که می‌تواند دیگر فرهنگ‌ها را در بر گیرد (سن‌پاور، ۱۹۳۳، ۸۵).

۵-۵-۲. خدمات آموزشی و پژوهشی

بر اساس اعلامیه اجلاس جهانی جامعه اطلاعاتی، «دسترسی ارزان شبکه‌های فیبر نوری، کابلی، بی-سیم و ماهواره‌ها می‌تواند خلاقیت ابتکار و اشتغال-زایی محلی و هم‌چنین تشکیل اجتماعات محلی را

۵-۶. آثار مخرب فضای مجازی بر سلامت روانی جامعه

در این قسمت آثار مخرب استفاده از فضای مجازی به اختصار بیان می‌شوند.

۵-۶-۱. نشانه‌های رفتاری

از جمله تأثیرات منفی فضای سایبری بر افراد؛ به‌ویژه نوجوانان و جوانان عبارت‌اند از: ایجاد مشکلات درسی، کناره‌گیری از حضور فیزیکی در کنار دوستان و خانواده و یا مسئولیت شغلی؛ بی‌قراری روانی حرکتی در صورت کاهش یا متوقف شدن استفاده از اینترنت؛ خستگی مفرط؛ تغییر سبک زندگی برای صرف وقت بیشتر در فضای اینترنت؛ کاهش فعالیت‌های جسمی؛ تغییر الگوی خواب با هدف اختصاص وقت بیشتر برای کار با اینترنت؛ دروغ‌گویی به افراد خانواده، دوستان و درمان‌گر، در مورد پنهان کردن مدت زمان استفاده از اینترنت و فضای سایبر؛ گذراندن بیش از حد وقت در فضای اینترنت؛ مشغله فکری درباره اینترنت هنگام قطع تماس یا خروج از فضای مجازی و سایبر (رفعت‌جاه، ۱۳۹۳، ۲۵).

۵-۶-۲. مشکلات عادت به استفاده از اینترنت

استفاده مدام و عادت‌گونه از اینترنت مشکلات زیادی دارد را به‌همراه دارد که روزبه‌روز در حال افزایش است. طبق آمار حدود ۲۰ درصد از کسانی که مدام آنلاین می‌شوند، دست‌کم با یکی از مشکلات زیر مواجه هستند.

۱- غفلت‌ها و نادیده‌انگاری‌های فردی؛

۲- کنترل کردن و کلیک کردن مدام که حالت اعتیاد دارد؛

۳- گوشه‌گیری و مردم‌گریزی؛

۴- کم شدن بازده کاری؛

۵- افسردگی؛

۶- مشکلات در ارتباطات زناشویی؛

۷- اعتیاد جنسی؛

۸- سوءاستفاده از اینترنت در محل کار؛

۹- ناتوانی‌های تحصیلی (حمیدیان، ۱۳۸۷، ۳۵)

۵-۶-۳. مشکلات جسمی

استفاده مدام از اینترنت و فضای سایبر، باعث به وجود آمدن بیماری‌ها و مشکلات فیزیکی بر روی کاربران اینترنت نیز می‌شود. در ادامه برخی از این موارد به اختصار بیان می‌شوند.

- تغییر الگوی خواب که به دلیل استفاده شبانه از اینترنت روی می‌دهد. این مورد، استفاده مدان و زیاد از قرص‌های کافئین‌دار را به دنبال دارد و نیز باعث خستگی مفرط و اختلال در فعالیت‌های روزمره می‌شود که خود باعث کاهش عملکرد سیستم ایمنی و مستعد کردن فرد برای بیماری است.

- نشستن‌های طولانی روبه‌روی رایانه، باعث کم شدن فعالیت‌های فیزیکی، سندروم تونل کارپال، کمردرد و خستگی چشم می‌شود (یانگ، ۱۹۹۷، ۹).

ماندن یا بیماری یا حوصله نداشتن و غیره؛ کاهش ساعت‌های مطالعه و درس خواندن (همان).

۵-۶-۶. مشکلات شغلی

اینترنت برای ۵۵ درصد از معتادان اینترنت که شاغل هستند، مشکلات جدی ایجاد کرده است. برخی از این مشکلات در زیر فقط نام برده می‌شوند:

- ۱- کاهش تولید؛
- ۲- کاهش رضایت شغلی؛
- ۳- کاهش سوددهی و بازدهی؛
- ۴- کاهش کیفیت محصولات؛
- ۵- افزایش احتمال از دست دادن کار (صالحی‌خواه، ۱۳۸۲، ۲۷).

۵-۷. نقش فضای مجازی در ایجاد ناآرامی پاییز ۱۴۰۲

۵-۷-۱. طبقه‌بندی مسائل و چالش‌های حقوقی مرتبط با ناآرامی‌ها (اعم از ریشه‌ها و آثار)

به نظر می‌رسد مسائل و چالش‌های حقوقی مرتبط با ناآرامی‌ها را می‌توان از نظر «کارکرد (آثار و اهداف)» در سه دسته به شرح زیر طبقه‌بندی کرد:

- ۱- مسائل حقوقی ناظر بر حوزه ترمیم و جبران؛ ۲- مسائل حقوقی ناظر بر حوزه پیش‌گیری؛ ۳- مسائل حقوقی ناظر بر حوزه فرصت‌سازها.

توضیح هر کدام از این سه دسته به شرح زیر است: مسائل ناظر به قوانین و مقررات ترمیم‌کننده و جبران‌کننده خسارت: این مسائل ناظر به قوانین و مقرراتی است که برای ترمیم و جبران خسارات ناشی

- گزارش‌هایی از مرگ‌های مربوط به اینترنت ارائه شده است که اغلب به دلیل ایست قلبی ناشی از کمبود خواب بوده است و نیز گزارش‌هایی خودکشی‌هایی در پی اضطراب ناشی از استفاده مدام از اینترنت ثبت شده است (دیوت، ۱۹۹۷، ۵۴).

۵-۶-۴. مشکلات خانوادگی

مطابق تحقیقات یانگ در سال ۱۹۹۶، نزدیک به ۵۳ درصد از معتادان اینترنت مشکلات جدی در برقراری ارتباط با افراد مهم زندگی خود داشته‌اند و اعتیاد به اینترنت بر تمام روابط مهم ایشان از جمله روابط بین همسران، والدین و فرزندان و روابط دوستان تأثیرات منفی داشته است. از جمله دلایل به وجود آمدن این مشکلات، اختصاص زمان‌های مدید توسط معتادان اینترنت به آن است که در نتیجه باعث غفلت از وظایف روزمره خود در قبال خانواده، همسر و دوستان می‌شود. از سوی دیگر، وجود قابلیت‌های روابط عاطفی و جنسی در اینترنت، تهدید برای روابط زناشویی است؛ چنان‌که برخی از دادگاه‌های خانواده اعلام کرده‌اند آمار طلاق در این گروه (معتادان اینترنت) افزایش یافته است (کبیری‌فر، ۱۳۸۹، ۹۷).

۵-۶-۵. مشکلات تحصیلی

از دیگر تأثیرات منفی و مخرب فضای سایبر، اثر سوء و منفی بر نتایج تحصیلی دانش‌آموزان و دانشجویان است. بر طبق آماری، استفاده از فضای سایبر برای ۸۵ درصد از معتادان اینترنت مشکلات تحصیلی ایجاد کرده است؛ مواردی مانند: افت قابل توجه نمرات امتحانی؛ از دست دادن کلاس‌ها به دلیل خواب

چالش‌هایی جدید پدید می‌آورد که نیازمند بازنگری، به‌روزرسانی و تطبیق مقررات ترمیم‌کننده و جبران‌کننده خسارت خواهد بود. مهم آن است که این بازنگری‌ها با مبانی فلسفه حقوقی سازگار و با اصول کلی حقوقی پشتیبانی شود و هم‌زمان قابلیت اجرایی نیز داشته باشد.

مسائل ناظر به قوانین و مقررات پیش‌گیری‌کننده از بروز شرایط مشابه: در مهار و مدیریت ناآرامی‌ها و نیز در شرایط پسا ناآرامی نمی‌توان و نباید احتمال پدیداری شرایط مشابه را منتفی دانست. ممکن است شرایط مشابه با سطح و عمق متفاوت تکرار شود. بنابراین بازنگری، به‌روزرسانی اندیشیدن در رابطه با تصویب قوانین، مقررات و قواعد حقوقی پیش‌گیری‌کننده از بروز شرایط مشابه اهمیت ویژه دارد. این اندیشه‌ها در نهایت می‌تواند پیشنهاد تعدیل و تطبیق‌هایی را در قواعد حقوقی مربوط، به‌دنبال داشته باشد. برخی از قوانین و مقررات پیش‌گیری‌کننده از بروز شرایط مشابه عبارت‌اند از: قواعد و مقررات ناظر به برگزاری اجتماعات، تظاهرات و راهپیمایی‌های مسالمت‌آمیز در سطوح ملی و محلی، بازنگری در شرایط فعالیت احزاب، نهادهای مدنی و سمن‌ها برای افزایش مشارکت اجتماعی و توجه به تکثر و تنوع قومی، علمی، اندیشه‌ای، باورمندی و محیطی جامعه ایران، بازنگری در قوانین و مقررات تبعیض‌آمیز، بازنگری در قوانین و مقررات انتخابات به‌منظور پوشش حداکثری تنوع سلیقه‌ها و نگرش‌ها در جامعه ایرانی، برگزاری فراندوم و یا بازنگری در برخی از اصول تغییرپذیر قانون اساسی و غیره» (جلالی فراهانی، ۱۳۸۹، ۱۸).

از ناآرامی‌ها قابل توجه است؛ در این راستا از دو منظر می‌توان مسائلی را شناسایی کرد. اول اینکه، برای شناسایی قوانین ترمیم‌کننده باید با بررسی وضعیت موجود قوانین و مقررات، مشخص شود که خلأهای قانونی کدامند؟ قوانین و مقررات نامناسب و تبعیض‌آمیز چه مواردی هستند؟ و... و در نهایت می‌توان پیشنهادهایی برآمده از نتایج پژوهش برای اصلاح قوانین و مقررات موجود ارائه داد. دوم برای شناسایی قواعد جبران خسارت باید، به تقسیم‌بندی حقوقی خسارت توجه کرد و انواع مختلف آن را که شامل خسارات بدنی، مادی و معنوی می‌شود، در ارتباط با ناآرامی‌ها به پژوهش گذاشت و در این رهگذر لازم است به محدودیت‌ها و توالی فاسدی که ممکن است پدید آید توجه کرد. برای مثال اگر تفسیر موسعی از قوانین ناظر به جبران خسارت ارائه شود، می‌توان عامل ورود زیان - اعم از دولت و دیگر اشخاص حقیقی و حقوقی - را مکلف کرد تا خسارات بدنی، مادی و معنوی گسترده‌ای را که در جریان ناآرامی‌ها به اشخاص (اعم از حقیقی و حقوقی) وارد شده است جبران کند. درحالی‌که جبران همه خسارات واردشده، خارج از توان و امکان دولت و دیگر اشخاص حقوقی و حقیقی است. این در حالی است که چنانچه مقررات ترمیم‌کننده و جبران‌کننده خسارت، به‌صورت کاملاً مضیق تفسیر شود، ممکن است خسارت‌های بسیاری که در شرایط ناآرامی به شخصیت‌های حقیقی و حقوقی در حقوق عمومی و حقوق خصوصی وارد شده است، قابل جبران و ترمیم نباشند. بنابراین در چنین موقعیتی رعایت انصاف و نیز اصل موازنه ایجاب می‌کند تا ضوابط و معیارهایی برای خروج از این تعارض و ابهام و بلا تکلیفی شناسایی شود و این ضوابط و معیارها خود، مسائل و

حقوقی پدید آمده است و این مسائل می‌تواند فرصت‌ها و ظرفیت‌های مناسبی را برای تکامل بیشتر و بهتر نظام حقوقی ایران اسلامی فراهم آورد.

۵-۷-۲. نحوهٔ جانمایی هر مسئله در یکی از انواع سه‌گانه مزبور

قبل از شناسایی و ارائهٔ فهرستی از اهم مسائل و موضوعات حقوقی مرتبط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ لازم است بر چند نکته تأکید شود:

نکتهٔ اول، آنکه فهرستی از مسائل و موضوعات حقوقی که در این مقاله ارائه می‌شود، جامعیت و حتی مانعیت ندارد. اما به نظر نویسندگان، ظرفیت پرداخت پژوهشی نسبت به آن‌ها وجود دارد.

نکتهٔ دوم، آنکه برخی از مسائل و موضوعات حقوقی مطرح‌شده به‌گونه‌ای است که ظرفیت تقسیم و توزیع آن در چند پرسش پژوهشی وجود دارد. به‌خصوص مسائلی که به‌صورت موردپژوهی مطرح شده است، می‌تواند متناسب با هر موضوع و نیز متناسب با مکان پدید آمدن هر قضیه به‌صورت مستقل، قابل پژوهش باشد.

نکتهٔ سوم، آنکه هر یک از مسائل و موضوعات مطرح‌شده ممکن است در یک یا چند نوع از انواع «جبران‌کننده‌ها»، «پیش‌گیری‌کننده‌ها» و «فرصت‌سازها» قرار گیرد. به‌بیان دیگر این انواع، مانع‌الجمع نیستند. ضمن آنکه در این مرحله از پژوهش، امکان تعیین دقیق هر مسئله از نقطه‌نظر «ترمیم و جبران‌کنندگی»، «پیش‌گیری‌کنندگی» و «فرصت‌ساز» وجود نداشت. زیرا این اوصاف، پس از انجام پژوهش پیرامون هر پرسش مشخص می‌شود و آن‌گاه می‌توان با دقتی درخور تعیین کرد که این

مسائل چالش‌های ناشی از فرصت‌های پدیدآمده از تجربهٔ ناآرامی ۱۴۰۱: واقعیت آن است که ظرفیت‌ها و فرصت‌های متعددی در جای جای نظام حقوقی ایران قابل شناسایی است و می‌تواند موجب قاعده-آفرینی و مقررات‌گذاری جدید شده و یا شرایط قاعده‌سازی‌های جدید را تسهیل کرده است و آن‌ها را قابل فهم‌تر و قابل هضم‌تر کند. برای مثال برخی قواعد در تجربهٔ جهانی حقوق وجود دارد که تحت تأثیر برخی برداشت‌های فقهی از شناخته‌شدگی لازم برخوردار نبوده است. این قواعد تحت تأثیر ناآرامی‌های ۱۴۰۱ می‌تواند از ضرورت و عینیت برخوردار شده و نیاز به آن، قطعی و مسلم شود، در نتیجه زمینهٔ تغییر و بازنگری برخی قوانین با به‌روز رسانی و پویایی در اجتهاد فقهی فراهم می‌شود. به‌عنوان مثال ممکن است پذیرش نظریهٔ عدم الزام در رعایت حجاب شرعی به‌خاطر ناسازگاری با یکی از مشخصه‌های فرهنگ ایرانی اسلامی که قبل از ناآرامی‌ها مورد تردید بود و بر اساس برخی برداشت‌های فقهی، در تطبیق آن با موازین اسلامی یا قواعد بالادستی تردیدهای جدی وجود داشت، اما اکنون این نظریه ممکن است تحت تأثیر شرایط ناآرامی از عینیت و باورپذیری بیشتری برخوردار شود. یعنی سطوح مختلف جامعهٔ مذهبی، نخبگان و فقیهان و عموم مردم بهتر درک خواهند کرد که عدم اجبار در حجاب شرعی احتمالاً تعارض آشکاری با وجوب شرعی حجاب و ضرورت پای‌بندی باورمندان به حجاب اسلامی ندارد و حداقل با تحفظ بر فقه جواهری و به مدد اجتهاد پویا فرصت بازاندیشی و برخی قاعده‌گذاری‌های جدید فراهم خواهد شد. ملاحظه می‌شود که تحت تأثیر این ناآرامی‌ها، مسائل و چالش‌های جدیدی پیرامون این دست از قواعد

مصادیق نادیده گرفتن آن‌ها در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ کدام است؟ ۶- وفاداری هم‌زمان به نگرش‌های عقلی و تجربه بشری همراه با تحفظ بر اصول شریعت‌مدارانه و فرهنگ بومی چه تحولاتی را در نظام حقوقی ایران ایجاد می‌کند؟ ۷- آینده‌پژوهی ارجاع و استناد به هر یک از منابع حقوق ایران تحت تأثیر ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه تحول و تغییری را نشان می‌دهد؟ ۸- آینده‌پژوهی شکل‌گیری قواعد حقوقی نوظهور تحت تأثیر ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه تغییر رویکردی را نشان می‌دهد؟ محوریت سنت یا مدرنیته؟

۵-۷-۴. مسائل و چالش‌های فراروی حقوق عمومی در ارتباط با ناآرامی‌ها

این مسائل و چالش‌ها از هر سه نوع «جبران‌کننده»، «پیش‌گیری‌کننده» و «فرصت‌ساز» هستند. اهم این مسائل و چالش‌ها به شرح زیر است:

۱- موردپژوهی انطباق ایفای نقش اشخاص حقوقی حقوق عمومی در جریان ناآرامی‌ها بر اساس قوانین موضوعه چگونه توصیف و تحلیل می‌شود؟

توضیح اول: موضوع این پژوهش در ارتباط با هر یک از اشخاص حقوقی حقوق عمومی و حتی نهادهای مدنی و اجتماعی نیز در قالب یک پژوهش مستقل قابل انجام است. برخی از این اشخاص حقوقی عبارت‌اند از: دستگاه‌های نظامی، دستگاه انتظامی، حوزه علمی، بسیج، رسانه‌ها، دادگستری‌ها، سمن‌ها، احزاب، معاونت‌های مرتبط ریاست‌جمهوری، دانشگاه‌ها، نهادهای انضباطی دانشجویی، وزارت کشور و دیگر نهادهای مسئول و ...

پرسش ابعاد جبران‌کنندگی دارد؟ یا پیش‌گیری‌کنندگی؟ و یا این که فرصت‌ساز است؟

در ادامه این پژوهش، پرسش‌ها و چالش‌های حقوقی مرتبط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ را بررسی می‌کنیم و یادآور می‌شویم که این پرسش‌ها در ۱۰ شاخه حقوقی طبقه‌بندی شده‌اند و بدیهی است که پرسش‌های مشابه از دیگر شاخه‌های دانش حقوق نیز قابل افزودن هستند.

۵-۷-۳. مسائل و چالش‌های فراروی فلسفه حقوق در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱

این مسائل و چالش‌ها بیشتر از نوع مسائل «فرصت‌ساز» یا «پیش‌گیری‌کننده» است. اهم آن‌ها به شرح زیر است:

۱- انگاره «شریعت به مثابه قانون» چگونه باید قرائت، بازتعریف و یا تعدیل شود تا آسیبی به اصول لایتغیر قانون اساسی در رابطه با اسلامیت آن وارد نشود؟ ۲- اصول لایتغیر «جمهوریت نظام» چگونه باید تقویت شود تا از ناآرامی‌های مشابه پیش‌گیری شود؟ ۳- نظام حقوقی در جمهوری اسلامی چرا؟ چگونه؟ و چقدر می‌تواند عرفی باشد تا کارآمدی و اثربخشی لازم را پیدا کند؟ ۴- نیازها و ضرورت‌های اجتماعی-اقتصادی- فرهنگی در جامعه کنونی ایران چقدر در ساخت و شکل‌دهی به قواعد حقوقی لازم‌الرعایه هستند؟ و مصادیق نادیده گرفتن آن‌ها در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ کدام است؟

۵- مبانی و اصول کلی عقل‌مداری، عرف‌گرایی، استفاده از تجربه جهانی، توجه به منطبق تخصصی و علمی در حکمرانی مطلوب چگونه و چقدر در شکل‌دهی به قواعد حقوقی لازم‌الرعایه هستند و

از جمعیت کشور، عضو شبکه‌های مجازی هستند که به سرعت تمامی اطلاعات انتقال می‌یابد.

بسیاری از کانال‌ها و سایت‌هایی هستند که به تبلیغ و تشویق و تحریک افراد علیه نظام می‌پردازند و افراد را علیه نظام تحریک می‌کنند و باعث تشویش افکار عمومی و اخلال در امنیت می‌گردند. با توجه به اینکه سرور مرکزی شبکه‌های مجازی خارج از ایران می‌باشند، بنابراین فرصت بسیار مناسبی است برای پیشبرد اهداف علیه نظام و امنیت کشور و همانطور که قبلاً نیز ذکر شد. برای تحقق هر جرمی سه رکن قانونی، مادی و معنوی لازم است (مخفمی، ۱۴۰۱، ۵۷).

بنابراین می‌توان گفت که اغتشاش و جرائم علیه امنیت در فضای مجازی نیز جرم است و جرم مادی جرم نیز از طریق کانال‌ها و سایت‌هایی که اقدام به اعمال و تبلیغات و تحریک و تشویق و... علیه امنیت و تشویش اذهان و افکار عمومی می‌کنند، محقق می‌شود. البته انجام این اعمال باید به قصد برهم زدن امنیت کشور باشد. با توجه به اینکه در ظاهر قانون ماهوی خاص در این خصوص وجود ندارد، جرائم اغتشاشات علیه امنیت در هر فرضی انجام بگیرد، شامل قانون جرائم علیه امنیت و نظام است که در مواد مذکور قانون مجازات اسلامی جرم‌انگاری شد. ولی در بحث کشف و تحقیقات مقدماتی و قوانین شکلی طبیعتاً متفاوت است؛ ولی در بحث مجازات طبق قوانین عمومی جزایی مربوط به جرائم علیه امنیت و نظام اقدام می‌شود.

توضیح دوم: این پژوهش با رویکردهای مختلف قابل انجام است؛ مثلاً در رویکرد «موردپژوهی» قضایای مشخص در ارتباط با وظایف هر یک از این اشخاص حقوقی مطالعه می‌شود. نظیر «موردپژوهی اقدامات قضایی دادسرای عمومی و انقلاب تهران در مرحله تحقیقات مقدماتی راجع به فوت مهسا امینی». اما در رویکرد «انتقادی مسئله‌یابی» تلاش می‌شود آسیب‌شناسی انجام وظایف هر یک از این اشخاص حقوقی مورد پژوهش قرار گیرد. نظیر: «آسیب‌شناسی اقدامات راجع به اطلاع‌رسانی دادگستری تهران در مرحله تحقیقات مقدماتی راجع به فوت مهسا امینی» و در نتیجه پیشنهادهایی مشخص حقوقی برای بهبود امور شناسایی و ارائه می‌شود.

توضیح سوم: این پژوهش به صورت مستقل ناظر به مسئولیت اشخاص و مقامات عمومی و اجتماعی و مدنی نیز قابل انجام است. نظیر: روحانیون، سلبریتی‌ها، خبرنگاران، ورزشکاران، استانداران، اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، دانشجویان و ... برای مثال: «موردپژوهی اقدامات برخی از سلبریتی‌ها» یا «فرمانده بسیج تهران بزرگ در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ از نظر انطباق با قوانین موضوعه».

۵-۷-۵. امکان ارتکاب جرم اغتشاش علیه امنیت و نظام در فضای مجازی

جرم اغتشاش علیه نظام یا همان جرایم علیه امنیت نظام می‌تواند در فضای مجازی نیز رخ دهد. مسیر صعودی میزان ارتکاب جرائم رایانه‌ای، موضوع امنیت کشورها را نیز تحت تاثیر قرار داده است. درصد بالایی

می‌دهند. عادت‌های غلط زندگی جزو پر اهمیت‌ترین موارد تأثیرگذار بر سلامت روان هستند. در جهان کنونی با استفاده روزمره افراد از فناوری‌های نو و وسایل ارتباطی متعدد، اینترنت کلیدی‌ترین نقش را ایفا می‌کند که امروزه به‌عنوان یک عادت درآمده است. و بالطبع همه ویژگی‌های شخص از جمله ویژگی‌های روانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. طی ناآرامی‌های پائیز گذشته و آنچه از تجلیل فضای مجازی به‌دست آمد، دشمن با قطبی‌سازی گوناگون به‌دنبال اختلال در امنیت و سوریه‌سازی کشور بود. از تجارب رخ داده در سوریه به‌طور کامل در حال بهره‌برداری بود و البته آن تجارب را با سرعت خیلی بیشتر در کشور پیاده کرد. طرح‌های دشمن عبارت از تعمیم شتاب‌زده مشکلات کشور به حاکمیت برای تبدیل انتقاد به نفرت، استفاده از ابزار زن و خشونت برای تسخیر ذهن‌ها، ایجاد جنگ در ذهن و فلج ذهنی با هدف براندازی نهایی با به اختیار گرفتن اراده‌ها.

اینترنت باعث تنبلی جسمی می‌شود و برقراری ارتباط با دیگران را کاهش می‌دهد و به انزوای اجتماعی منجر می‌شود. افراد افسرده و مضطرب به‌منزله راهی برای گریز از مشکلات استفاده می‌کنند و چون توانایی مقابله مؤثر را ندارند بیشتر به سراغ اینترنت می‌روند تا اضطراب خود را کاهش دهند. از سوی دیگر افرادی که زمان زیادی را با اینترنت سپری می‌کنند انگیزه‌شان برای تعامل با دیگران کم می‌شود و توانایی کمتری در حفظ دوستی‌ها دارند. همچنین این افراد زمان کمتری را صرف صحبت با دیگران دارند و با تجربه تنیدگی بیشتر، احساس تنهایی و افسردگی بیشتری می‌کنند. افراد مضطرب

۵-۶-۷. مجازات جرم دعوت به اغتشاش و آشوب علیه نظام در فضای مجازی

مجازات جرائم علیه امنیت چنانچه از جرائم اقدام علیه امنیت کشور داخلی یا خارجی باشد، در حکم محاربه و افساد فی الارض خواهد بود و مجازات آن قتل، صلب، قطع دست راست و پای چپ یا نفی بلد خواهد بود و اگر جرم مزبور به‌عنوان محاربه تلقی نشود، مرتکب آن مستنداً به قانون مجازات اسلامی به مجازات حبس محکوم می‌شود. مضافاً در صورت تصمیم قاضی مستنداً به مادتين ۱۹ و ۲۳ قانون مجازات اسلامی و به‌عنوان مجازات تمیمی، متهمان اقدام علیه امنیت به اقامت اجباری یا منع اقامت در محل مشخص و محرومیت از پاره‌ای حقوق اجتماعی نیز محکوم می‌شوند.

۶. نتیجه

از پژوهش حاضر نتایج زیر حاصل شده است:

ناآرامی‌های پائیز ۱۴۰۱ نوع خاصی از ناآرامی یا نمودی جدید در کشور بود که حکایت از جنگ ترکیبی علیه جمهوری اسلامی ایران داشت. سبک رفتاری پیچیده، هوشمند، غیر متمرکز، سیال، شبکه‌ای و اتکا با ضریب بسیار بالا بر رسانه‌های خارجی و شبکه‌های اجتماعی هم‌نشانی از توسعه رفتار اغتشاشگران و اتکای آنان به کمک‌های گسترده خارجی داشت. در نتیجه می‌توان برای کنترل حوادثی مشابه در آینده تدابیری اندیشید از جمله جبران‌کننده‌ها، پیش‌گیری‌کننده‌ها و فرصت‌سازها. بررسی آسیب‌شناسی‌ها، چالش‌ها و جرائم مرتبط با آن‌ها و آگاهی‌رسانی در این زمینه. در مورد عوامل بسیار متعددی سلامت روان جامعه را تحت تأثیر قرار

به‌منظور غلبه بر اضطراب خود و فرار از افکار مضطرب و نگران‌کننده که به اضطراب منجر می‌شود، از اینترنت استفاده می‌کنند و سعی می‌کنند که سرگرمی‌های موجود در اینترنت را جایگزین افکار آشفتۀ ذهن خود سازند. در مجموع می‌توان گفت کاربران طبیعی، یعنی افرادی که در حد اعتدال از اینترنت استفاده می‌کنند دارای سطح پایین‌تری از اضطراب هستند و از سلامت روانی بیشتری در جامعه برخوردارند. و گرفتار اثرات مخرب ناشی از استفاده مفرط از اینترنت نمی‌شوند.

۷. سهم نویسندگان

همۀ نویسندگان به‌صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

- رفعت‌جاه، مریم، «اینترنت و هویت اجتماعی» مجله جهانی رسانه، دوره ۳، شماره ۱.
- شاملو، سعید، بهداشت روانی، تهران، رشد، ۱۳۸۰.
- صالحی‌خواه، علی، سلامت روان در خانواده، اصفهان، شهید محمدحسین فهمیده، ۱۳۸۲.
- عسگری، محمود، تبیین فرایند و معرفی عوامل وقوع ناآرامی اجتماعی در ایران، راهبرد دفاعی، ۱۴۰۰.
- غروری، ناصر حسین؛ محمدی، علی، «معرفی رویکردها و متدولوژی‌های طراحی و اجرای سناریوهای مقابله با تهدیدات سایبری»، مجموعه مقالات نخستین همایش ملی دفاع سایبری، ۱۳۹۰.
- قراچورلو، رزا، «پیش‌گیری از جرم سایبری»، ماهنامه مدرسه حقوق، سال پنجم، شماره ۵۸، ۱۳۹۰.
- کاظمی اصل، مجید، «بررسی تأثیرات، چالش‌ها و فرصت‌های ناشی از فضای اینترنت»، نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های مجازی نوپدید، ۱۳۹۱.
- کبیری‌فر، فاطمه، «بررسی نقش اینترنت در توسعه فرهنگی»، مجله فرهنگی، شماره ۹، ۱۳۸۹.
- گل‌چهره نودهی، سیدمهدی، «تجارت الکترونیک، چالش‌ها و راهکارها در ایران»، بانک مقالات بازاریابی ایران.
- محمودی محمود، «نقش اینترنت در قبض و بسط باورهای فرهنگی جامعه»، همایش ملی شهروند مسئول.
- ابراهیم‌آبادی، حسین، «الگوی استفاده از اینترنت محیط یادگیری و بافت فرهنگی اجتماعی»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، شماره ۷، ۱۳۸۸.
- احتشامی، علی، «مدیریت بحران‌های اجتماعی ناشی از نفاذ بحرانی در کلان‌شهرها»، نشریه علمی و پژوهش‌های دانش انتظامی دانشگاه علوم انتظامی امین، ۱۳۸۹.
- اسماعیلی فلاح، مرضیه، «دادگاه صالح در رسیدگی به جرائم سایبر»، ماهنامه مدرسه حقوق، سال پنجم، شماره ۵۸، ۱۳۹۰.
- آقا بابایی، عزیزالله، «اینترنت و روابط خانوادگی»، نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید، ۱۳۹۱.
- باقری، محمد؛ نوشادی، ابراهیم، «چالش‌های اعمال حقوقی تجاری در فضای مجازی»، فصلنامه برنامه-ریزی و بودجه، ۱۳۹۰.
- جلالی فراهانی امیرحسین، «درآمدی بر آئین دادرسی کیفری جرائم سایبری»، انتشارات خرسندی، چاپ اول، ۱۳۸۹.
- حسن‌بیگی، ابراهیم، «توسعه شبکه ملی دیتا، چالش‌های فراروی و تهدیدهای متوجه امنیت ملی»، تاریخ اندیشه انقلاب اسلامی، شماره ۹، ۱۳۸۳.
- حمیدیان، فرود، اعتیاد به اینترنت و موبایل، بررسی عوارض وابستگی به اینترنت، موبایل و بازی‌های کامپیوتری، چاپ دوم، تهران، نشر قطره، چاپ دوم، ۱۳۸۷.

مخفمی شهرستانی، حسن؛ احتشامی، علی، «تحلیل امنیتی- اجتماعی ناآرامی‌های پائیز ۱۴۰۱»، سال چهاردهم، شماره ۴، ۱۴۰۱.

میلانی‌فر، بهروز، بهداشت روانی، تهران، قومس، ۱۳۸۲.

هاتف، مهدی، «چالش‌ها و چشم‌اندازهای امنیت در فضای مجازی»، دو ماهنامه توسعه انسانی پلیس، سال ششم، شماره ۲۲، ۱۳۸۸.

هرشن سن، دیوید؛ بی‌پاور، پال دبلیو، مشاوره بهداشت روانی، نظریه و عمل، ترجمه منشی طوسی، ۱۹۳۳.

یاوری بافقی، امیرحسین، طراحی الگوی پیش‌نگری بحران‌های اجتماعی به‌منظور پیش‌گیری از آن‌ها توسط ناجا، رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۳.

Chebbi, Koong, K. S., & Liu, L.C. (1998). Some Observations On Internet Addiction.

Disorder

Research. available form: URL: <http://jise.appstate.edu/11/097>. Pdf.

Mckenna K.Y.A. green, a, s. & gleason. M.E.J (2002) relationship formation on the internet: What's the big attraction? Journal of Issues, 58, No10, Journal of Medicine. 7, 8-9.

Young, K.S. (1999), Internet Addiction: Evaluation and Treatment, Student Bristish.

